

ארגון יד לבנים
סניף ירושלים

עיריית
ירושלים

טוראי דן הר-שלג ז"ל

בן דבורה ומשה

נולד בירושלים

בתאריך כ"ג בכסלו תרפ"ט, 6/12/1928

התגורר בירושלים

שרת בחיל הרגלים

נפל בעת מילוי תפקידו בשרותו

א' באייר תש"ח, 10/5/1948

נקבר בבית העלמין הצבאי צפת

חלקה: 1 שורה: 1 קבר: 33

בן 20 בנופלו

קורות חיים

בנם-יחידם של דבורה ומשה, נולד ביום כ"ג בכסלו תרפ"ט (6.12.1928) בירושלים. הוא למד בבית-החינוך לילדי העובדים בירושלים אך סירב להמשיך בלימודיו בבית-ספר תיכון, על אף התוצאות החיוביות של הבדיקה הפסיכוטכנית. דן אמר: "אהיה חבר מועיל יותר לקיבוץ אם אלמד מקצוע, וגם לאמא יהיה קל יותר". הוא נתקבל לבית-הספר המקצועי "עמל" ולמד בו מסגרות וחרטות. מכיתה ה' של בית-הספר העממי היה חבר בתנועת-הנוער "המחנות העולים" ומדריך בה מגיל 14. אחר-כך הצטרף ל"תנועה המאוחדת". עם תום לימודיו בבית-הספר המקצועי נשאר שנה נוספת בעיר, כי רצה לצאת להכשרה עם בני גילו בתנועה, שטרם סיימו את לימודיהם בבית-הספר התיכון. דן עבד בבית-מלאכה והתבלט בכשרונותיו הטכניים ובו בזמן התמסר להדרכה בתנועה. כשיצאה קבוצתו להכשרה לא ניתן לו להצטרף אליה. הוא נשלח להדרכה לחיפה. שם עבד שלושה ימים בשבוע בנמל כסבל, וארבעה ימים

ארגון יד לבנים
סניף ירושלים

עיריית
ירושלים

בהדרכת הנוער. עם פרוץ מלחמת- העצמאות תבעה ממנו התנועה להמשיך בהדרכה, אולם לבו לא היה שלם עם תפקידו, שנראה לו כבלתי- חשוב באותם ימים. הוא עזב את חיפה על דעת עצמו והצטרף לחבריו בהכשרה המגויסת בכפר בלום. שם עבד תחילה בעבודה חקלאית ואחר- כך במסגריה. הוא הצטיין בהמצאות ובשכלול הייצור. לא ארכו הימים ודן נקרא למרכז התנועה, והועמד למשפט על הפרת משמעת בעוזבו את ההדרכה. הוא נתבע, באיום של הוצאה מהתנועה, לחזור מיד לתפקידו, אולם "ערק" והצטרף ליחידה לוחמת אחרת של הפלמ"ח. נלחם במנרה ורמות נפתלי. בסוף חודש אפריל נחון דן על-ידי מזכירות התנועה וחזר לחבריו- לגרעין המגויסים בחטיבת "יפתח" בהר-כנען. היה חייל למופת, אמיץ-לב, חסון, נאמן למפקדיו ורע טוב לחבריו-לנשק. לוחט כולו ברצון לנקום את מות חבריו. כשנודע לו על מות הטוב שבחבריו כתב לאמו: "הידיעה על מות שאוליק הממה אותי, אך אחרי שחשבתי מעט הגעתי למסקנה, שאינה מקורית ביותר, שאי-אפשר להתעלם מהקרבת קרבנות במלחמה... שאול היה חבר יקר לי ועלי לנקום את דמו. אני מתבייש במלה זו, כי ברברית היא. אולם כל דמי צועקים בי, ואני אנקום".

בזמן המערכה לכיבוש צפת נודע למפקדו כי דן הוא בן יחיד להוריו והוא פקד עליו להישאר בעורף, אולם דן ראה בכך עלבון נוקב ותבע במפגיע לצרפו למסתערים. בכיבוש המצודה חיפה על חבריו במקלעו. "דן, אתה גלוי לעיני האויב", אמרו לו חבריו. "אני יודע" - השיב דן - "אוציא עוד צרורות מספר לחיפוי ואחר-כך אסתתר". ליד מקלעו פגע בו כדור האויב. הוא עוד הספיק לקרוא: "נפגעת! קדימה", ואלו היו דבריו האחרונים לפי עדות חבריו. נפל ביום א' באייר תש"ח (10.5.1948). הובא למנוחת- עולמים בבית-הקברות הצבאי בצפת.

תרפ"ח (1928) — תש"ח (1948)

הַרְשֵׁלֵג דָן

דן נולד בדצמבר 1928. למד בבית-החינוך לילדי העובדים בירושלים. מכיתה "ה" — חבר במחנות העולים, ומגיל 14 מדריך. סרב להמשיך בלימודיו בבית-ספר תיכון, על אף ההמלצה של הבריקה הפסיכוטכנית. עם תום לימודיו בבית-הספר המקצועי נתעכב לשנה נוספת בעיר כמדריך ב"תנועה המאוחדת". עבד בבית-מלאכה של נוצרי והתבלט בכשרונותיו הטכניים. בשעות הפנאי הירבה לקרוא בשנה ההיא, ביחוד ספרים טכניים ומדעי החברה. למד אנגלית, התפתח ושיגשג. קבוצתו יצאה להכשרה, אך לא ניתן לו להצטרף אליה. שוב נשלח להדרכה בחיפה. שם עבד 3 ימים בשבוע כסבל-בנמל, ו-4 ימים כמדריך. המאורעות מצאוהו בחיפה. התנועה תובעת ממנו להמשיך בהדרכה, אך לבו אינו שלם עם תפקידו שנראה לו כטפל בימים אלה. דן עזב על דעת עצמו את חיפה, והצטרף אל חבריו להכשרה המגוייסת בכפר-בלום. שם עבד תחילה בתקלאות ואחר-כך במסגריה והצטיין בהמצאות לשכלול הייצור. לא רבו הימים ודן נקרא למרכז התנועה והועמד למשפט על הפרת המשמעת ועזיבת ההדרכה. הוא נתבע לחזור מיד לתפקידו, אולם גם הפעם "ערק" והצטרף ליחידה אחרת של הפלמ"ח. חייל למופת היה דן. אמיץ לב, גבוה, חסון, נאמן לתפקידו ורץ לחבריו בנשק. נלחם במנרה וברמות נפתלי. כשנודע לו על מות שאול וישנבסקי כתב לאמו: "הידיעה על מות שאול'יק הממה אותי לגמרי, אך אחרי שתשבתי קצת בדבר הגעתי למסקנה שאמנם אינה מקורית ביותר, שאי אפשר להימנע מקרבנות במלחמה. לא עתה הזמן לבכות את מתינו. תפקידנו עכשיו להתעלם מכל דבר ולשאוף רק לדבר אחד — לנצחון! שאול היה חבר יקר... כשהגיעה אלי הידיעה לא האמנתי בה. אך התעמקתי יותר בלימודי למען אהיה חזק יותר במלחמה, למען הכות בהם, לנקום... אני מתבייש במלה הזאת כי היא מלה ברברית, אך קול דמי צועקים בי ואנקום!"

נפל על שחרור צפת.

קוים לאפיו

„השחר בקע ובכנפיו בשורת השחרור הגדולה:

צפת עברית!

דומם נחות גויות החללים, שלוים, אדישים.
בשבילם שוב לא ירעמו תותחים, לא ישרקו
כדורים, ניצח האדם את המות, ניצחו לוחמים
את הנצח“.

(צבי עכו)

אני כשג עצמי איני מייחסת חשיבות לא למצבות, לא לספרים ולא לפנתיאונים
המוצבים לזכר הבנים שנפלו במלחמת השחרור. לדעתי יש רק מצבה אחת להם:
מדינת ישראל כולה.

עוד ברוסיה, בחנועת הגוער, בטרם עליתי לארץ, דברתי לא פעם עם חברי
על היהודי החדש שיקום בה — יליד הארץ: טפוס בריא, עם פסיכולוגיה בריאה,
בלתי מסובכת, רחוק מספקות ונוירסטניה של האינטליגנציה הגלותית. לו היו אז
מציגים לפני את דמותו של דן בני, הייתי אומרת כי קשה למצוא דוגמה מתאימה
יותר לטפוס זה.

דן נפל בן 19, גבוה, חסון, בעל עינים כחולות-אפורות ושער חום-כהה. צבע
פניו היה רענן כל-כך שאפילו השמש הצורבת של ארצנו לא יכלה להכהות אותו.
חייו החל בבית-הספר לחינוך ילדי עובדים ועד הקרב על צפת, היו רגילים
וטפוסיים לבחור ישראלי. מקטנותו עד יום נפלו לא נשתנה בתכונותיו היסודיות.
הקוים העיקריים של אפיו בלטו כבר בגיל הגן ובשנות בית-הספר וצוינו עליידי
חבריו בפלמ"ח.

עקשן היה. אם אמר „לא“ — לא הזינו דבר מהחלטתו. בפזמונים
ההיתוליים שחבריו היו מחברים איש על רעהו, היה דן מופיע כעקשן, והה גם
התחרו יפה עם שמו. כולם סבלו מעקשנותו, אך אלה שהתעמקו בדבר, ידעו לכבדו
על זאת. קו האופי הבולט השני — שנאת הפרשה, בזה לא ויתר כל עיקר.

כך עברו עליו ילדותו וימי נעורו, וכך מת.

היה נאמן בטבעו, עדין מאד, וטקטי כבן וכחבר גם בדברים שנראו לעתים
גם שלא לפי הבנתו בגילו, בהיותו בן 12—13 סידרתי בחצר לול קטן. הושבתי דוגרת
והיו אפרוחים. בלילה גנבו את הדוגרת ואת התרנגול. היה חשד על הערבים
שבסביבה. החלטתי להסיל את הלול. שמתי את האפרוחים בשק והבאתים לחנות
למכירה, ומשם הלכתי לעבודה. בשובי הביתה, לא היה כבר זכר ללול, במקומו היתה
האדמה עדורה, מוכנה לשתיית דשא. דן הבין כי מראה הלול הריק יצער אותי.
אחרי שבמשך חצי שנה אכל יום יום אותם המאכלים, כי לא היה לי פנאי
ולא חשק לעסוק במשק הבית, — אמרתי לו פעם: ודאי נמאס עליך האוכל החדגוני.
— לכבודך! — ענה בתוך.

ופעם אחרת אמר לי: — עשי לך שמלה חדשה. עכשיו כשאני משתכר —
צריך גם כן לקמץ? ולי לא נחוצים מכנסים אפורים, מספיק לי החאקי. — ואם הוא
אומר, כבר כך היה.

תלמיד טוב לא היה מעולם. הייתי באה מהעבודה בשמונה בערב, עיפה
ונרגזת, ולא היה לא רק מי שיעזור לו בלימודיו, אלא אפילו מי שישגיח שיכין
שיעוריו. ותמיד היו „ענינים“ בבית-הספר. התרגלתי במשך 11 שנות לימודיו, שהיו

מוציאים את דן כפעם בפעם מן הכתה, ואף שולחים אותו הביתה. ואז היה עלי לבוא לבית-הספר „לסדר“ את הענין. והדבר לא היה קל, המורה היה כבר מוכן לוותר, אך דן היה מתעקש כי זה „לא בצדק“, שלא הוא הפריע תחילה, אלא חבר אחר והוא אינו רוצה לגלות את שמו וכדומה. חוש הצדק והנאמנות להבטחה ולחבר, היו מפותחים אצלו מאד.

עם תום לימודיו בבית-הספר העממי סרב להמשיך בתיכון, על אף ההמלצה של הבדיקה הפסיכוטכנית. אמר: יותר מועיל יהיה לקבוץ ויותר קל יהיה לאמא לסחוב בעול אם אכנס ל„עמל“ (בית-ספר מקצועי), וכך עשה.

מכיתה ה' של בית-הספר העממי היה חבר ב„מחנות העולים“, מסור ומתמיד, „בעל הכרה“. מגיל 14 — מדריך. לוקח חלק פעיל בכל טיול וביחוד במחנות העבודה. לעבודה היה לו „יחס“. בגיל 10 היה בקיטנה ברמת-רחל. עבד שם בדיר ובלול, בערב, בעת סידור העבודה, היו חברות הענפים האלה „רבות“ עליו כי ישלחו אליהן את דן לעזרה גם למחרת. בן 14 נסע, אחרי מחלה, להתרחץ בים המלח. נכנס שם לעבודה במסגריה. האם בקשה כי יעבוד רק חצי יום, אך הוא נעלב ועמד על שלו, המשיך לעבוד יום שלם והשתכר לקיומו.

בזמן המעצרים ההמוניים יצא רוב הכתה של בית-ספר „עמל“ לעזרה למשק „בית-הערבה“. ביום חלוקת תעודות ההעברה לכיתה ב', היססו התלמידים אם לגשת לערב אחד העירה, פן יפסידו יום עבודה. חברי הקבוץ העריכו את חריצותם וכושר עבודתם של הנערים מ„עמל“, בני ה-15, שעבדו כפועלים ממש, ובקשו לשלוח אותם שנת אליהם בימי החיפשה.

אחרי גמר לימודיו ב„עמל“, בחר להישאר עוד שנה כמדריך בירושלים, כדי לקבל הכשרה בעבודה. עבד במסגריה אצל רוסי, בעל מלאכה טוב, וגילה כשרונות מצוינים במקצוע. עבד שם גם ערבי צעיר ממשפחה מיוחסת. לימדו זה את זה שפתם ודיברו על „פוליטיקה“. ארסלן הביע את בטחונו שעוד מעט ישחטו הערבים את כל היהודים. דן הבטיח לגרשם מן הארץ.

דן היה מקדיש את כל זמנו, שמחוץ לעבודה, להדרכה — פעולות, אימונים וכו', והיה נערץ על חניכיו. גם עם ילדים קטנים ידע „להסדר“. התלוצצתי על חשבונו כי בשעת דחק יוכל לשמש גם גננת. היו אצלנו פרחים בחצר. ילדי השכנים היו באים וקטיפים את הפרחים וסתם מקלקלים את הגינה. ביחוד השתוללה ילדונת כבת שנתים וחצי. הגעקות לא הועילו. ניגש אליה דן, התכופף אל הפעוטה, שהיתה מגיעה בדיוק עד ברכיו, והציע לה לערוך עמו טיול בחצר. ואולי היא רוצה לעלות על הגג? גם שם מענין, ונסיון הגיש לה פרח וקיבל ממנה הבטחה כי לא תקטוף פרחים בלי רשותו. מאז לא קטפה עוד פרחים בחצרנו.

בערבים היה שוכב במטה עם ספר בידו. התחיל לקנות לו גם ספרים „רציניים“, על פי רוב בטכניקה ובסוציאולוגיה, השתלם באנגלית בעצמו. רצה להשיג את אשר לא הספיק בשנות לימודיו. וכמה הופתעתי כשנתגלגל פעם לבית הספרון „מי יודע?“, ובו שאגות בעניני מדע שונים, והחלטנו להתחרות מי יענה על מספר שאלות גדול יותר — המנוצח — ידיח את הכלים — בסופו של דבר הוצרכתי אני לרחוץ את הכלים.

כך עברה השנה האחרונה שלו בבית. עבדנו, סילקנו חובות, והיתה כבר מצויה פרוטה בכיס. קבלנו אורחים ביד רחבה. באו חברים, אכלו ולנו אצלנו. המטבח והחדר היו תמיד מלאים נוער. (רובם נפלו במלחמה). היאבקות זיוויצו על הדשא בחצר,

ויכוחים סוערים, הלצות ושירה. הנושאים העיקריים — פלמ"ח, קיבוץ. גם בינינו התווכחנו לא פעם, היו גם חילוקי דעות. ומהחזית היה כותב לי דן: „את זוכרת את הויכוח שלנו בשאלה זאת?”

היה חסיד גדול של בן-גוריון. אמר פעם לאם: „חשבתי הרבה על זה. אבל אם בן-גוריון אומר אחרת, החלטתי להתחשב עם דעתו”. לא היה שונא בחורות. התעניין לשמוע את דעתי על מראה של בחורה זאת או אחרת, אם היא מתלבשת בטעם, וכדומה. לבסוף אמר: לא צריך להביט על יופי, אלא על אופי. אסתובב עם בחורות עד גיל 20. ואז אתחנן. ואמלא את צו בן-גוריון על צילדים. אל תדאגי, יהיה לך כבר למי לסרוג סואדרים.

פעם הלך עמי לקולנוע, אחר זה לבית-קפה. ביקש שאסביר לו כיצד צריך בחור מחונך להתנהג עם בחורה אם הוא מזמין אותה לאיזה מקום. ואם למסעדה הקואופרטיבית?

בן 17 היה כשערכו האנגלים חיפוש בביתנו ועצרוהו. אז נעצרו אנשים רבים, ואחרי חקירה קצרה שיחררו את רובם. אל דן ניגש קצין אנגלי, סובב את ראשו וקרא לממונה עליו: „Look here”, והעמיד את דן בין החשודים. (אז חיפשו בירושלים בחור גבוה הדומה לאנגלי).

ישבו למעלה משבועיים ב„קישלה” ליד שער ציון. דן היה הצעיר שבכולם. הצייר יוסף שטרן סיפר כי דן היה אוכל לתיאבון, ישן היטב והשתדל לנצל את הזמן ככל האפשר. גילה בין העצורים מלטש יהלומים, וביקש שזה ילמדנו את המקצוע באופן „תיאורתי”. אצל אחר החל ללמוד ריקודים סלוניים. תחילה סבר יוסף שטרן כי דן, מפאת גילו הצעיר, אינו תופס את רצינות המצב. אך במשך הזמן הבין כי בזה הוא מגלה שליטה עצמית זקור רוח.

הוא נשלח מטעם התנועה להדרכה לחיפה. 4 ימים בשבוע עבד בסבלות בנמל, ויתר הימים בהדרכה. „הקורדים אֶוהבים אותי נורא” — סיפר כשבא הביתה לחופשה — „מתחסים אלי כמו לילד שלהם, מפנקים אותי, מדריכים בהרמת משאות ולא נותנים לי להרים דברים כבדים. ואיזה קללות למדתי אצלם!”...

המאורעות מצאו אותו בחיפה. התנועה תובעת ממנו להמשיך בהדרכה, והוא — נגד החלטת התנועה — יוצא מן ההדרכה ומצטרף להכשרה המגויסת בכפר-בלום. „בשלושת הימים הראשונים עבדתי בגן הירק” — כותב הוא לאמו — „ביום הרביעי דרוש היה מסגר לבית-החרושת „הדק” (ביח"ר למהדקי כביסה). הקשבתי במקרה איך שנים מתווכחים על מיתקן מיוחד למכונה, שצריך לשלוח לתל-אביב לעשותו. חשבתי רגע ואמרתי להם כי אין צורך לשלוח לתל-אביב. אני יכול לעשות את זה. אמרו לי בצחוק: „בבקשה, ניתן לך כמה ימים ועשה”. ניגשתי בערב לתכן את התכנית, ולמחרת היתה לי תכנית ברורה וניגשתי לעבודה. התברר כי דרושים רק יום וחצי או יומיים כדי לבצע את הפטנט. ויום כבר עבר ומחר אני עומד לגמור. עשיתי הכל, בלי שחשבתי על זאת תחילה, בשיטתו של אלכס (המסגר הרוסי שאצלו עבד בירושלים), ויש לציין כי את דרכו בעבודה ספגתי לתוך דמי. השיטה היא לעשות מכונות מצרופים של חתיכות ברזל. ביקשו ממני כי אשאר עוד כמה זמן לעשות עוד כמה דברים דחופים בשביל בית-החרושת...”

ביום השני למערכה על כיבוש צפת, נודע למפקדו כי דן הוא בן יחיד לאמו. פקד עליו להשאר בעורף. אבל דן קיבל זאת כעלבון ונשאר בין המסתערים בפלוגת המקלענים שאתה השתתף בכמה קרבות.

כשבאתי לצפת ליום השנה, עמדו ליד קבר בני שני בחורים, אנשי פלמ"ח, שהיו עם דן יחד בקרב על המצודה, והאחד היה "השני" שלו, שנלחם לידו. הם סיפרו לי את כל הפרטים של הקרב והלכו עמי כל הדרך מהבית העזוב, ששם חיכו במשך שעות לפקודה לקרב, עד המקום ששם נפל דן, צעדים אחדים לפני המצודה. סיפר לי "השני": בזמן הקרב קראתי: "דן אתה גלוי!" דן ענה: "אני יודע, עוד צרור כדורים, ואסתתר". בעוד כמה רגעים קרא: "נפגעת, לך קדימה!" ונפל. גל של מסתערים סחף את חברו, עוד כמה צעדים ועלו אל ראש המצודה.

אמא